

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет дошкільної та спеціальної освіти
Кафедра психології та педагогіки розвитку дитини

РЕФЕРАТ

на

ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

освітнього ступеня «магістр»

на тему:

**«ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ»**

Виконала: студентка II курсу, 601 з групи спеціальності 012 Дошкільна освіта

Освітня програма: Дошкільна освіта

Шиліна (Бондаренко) Т.А.

Керівник: кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини

Дука Т.М.

Рецензент: кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти

Ппиченко С.С.

Умань – 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

В умовах національного відродження України і створення національної демократичної держави важливе значення має формування самостійно і творчо мислячих особистостей. Однією з причин гальмування демократичного розвитку суспільства є те, що значна частина людей не готова до свідомої участі в цьому процесі, не здатна критично осмислювати факти та події навколишньої дійсності, інформацію, вносити нові ідеї в усі сфери життя суспільства, бути вільними від конформізму та догматизму. Від наявності чи відсутності таких рис залежить певною мірою доля суспільства. А критичне мислення є не тільки наслідком демократичного способу життя, але і чинником його формування.

Під критичним мисленням слід розуміти процес розгляду ідей з багатьох точок зору, відповідно до їх змістових зв'язків, порівняння їх з іншими ідеями.

Під гаслом розвитку критики й самокритики і суспільству, і кожній людині часто нав'язується догматичне мислення. За словами О.Яковлева, догматичне мислення – «це насамперед нездатність свідомості даної людини охопити явища реального світу в усій їх повноті і динаміці... Догматичне мислення боїться самого себе, як і можливих відкриттів, нових ідей та висновків. А тому чіпляється за старе, перевірене і тривіальне» [19, с.229]. Особливістю догматичного мислення є несамотійність, обмеженість, орієнтація на авторитети, звичні норми і особливо на владу.

Критичне мислення є антиподом, протилежністю догматичному. Воно піднімає людину до рівня Людини, якою не можна маніпулювати, яка не боїться мислити, оцінювати, порівнювати. Така людина ставить і перед собою, і перед суспільством питання: «А може це не так?», «А чи можна інакше?». Тому розвиток критичного мислення необхідний, оскільки він є незаперечною умовою суспільного прогресу.

Виходячи з цих положень, ми бачимо актуальність проблеми у тому, що перед сучасною школою постає завдання сформулювати особистість незалежну, вільну, здатну самостійно осмислювати явища навколишньої дійсності, відстоювати свою власну думку перед будь-ким і будь-де.

У педагогічній літературі останніх років, як вітчизняній, так і в зарубіжній, підкреслюється значення критичного мислення для розвитку суспільства і для самої людини. Так, О.В.Тягло [16, с.3] наголошує, що критичному мисленню можна і треба вчити. «Його культуру слід цілеспрямовано і терпляче вирощувати на всіх рівнях, починаючи з першого класу школи, потім – у вищому навчальному закладі і в різних інститутах післявузівської освіти. Ні економічні, ні політичні, ні культурні перетворення на шляху входження України в світову спільність розвинених країн не будуть стійкими і успішними без паралельної і навіть випереджаючої зміни менталітету людей – системи ідеалів, цінностей, норм, традицій, а також алгоритмів сприйняття, мислення і практичного перетворення реальності. Одним із шляхів бажаних змін, що відповідають апробованому досвіду демократичних країн, є традиція критики чи, більш конкретно, критичного мислення».

Р.Пауль, один із провідних фахівців США в галузі теорії і практики критичного мислення так пояснює значення критичного мислення в сучасній освіті. ...»Фундаментальними особливостями того світу, в який наші діти входять сьогодні, є швидкі зміни. Це світ великої кількості інформації, яка при цьому швидко стає застарілою. Це світ, де ідеї постійно реструктуруються, переперевіряються і переосмислюються; світ, де ніхто не може вижити з одним простим способом мислення, де власне мислення потрібно постійно адаптувати до мислення інших, де потрібно поважати прагнення до ясності, точності і ретельності, де навички роботи повинні постійно розвиватись і вдосконалюватись. Ніколи раніше ми не стикались з такою реальністю. Критичне мислення складає серцевину добре задуманої реформи освіти, оскільки воно буде в серцевині змін XXI століття.

На думку Дж. Чаффи, критично мислять ті, хто має свідомі та фундаментальні переконання, здатен самостійно аналізувати інформацію, робити власний вибір та надійно обґрунтовувати свої погляди [19, с.28]. Особливе значення надається моральній, гуманістичній, критичній оцінці ситуацій та власних дій.

У теоретичній науковій думці на проблему формування та розвитку критичного мислення мали великий вплив положення Л.С.Виготського; ідеї розвивального навчання Д.Б.Ельконіна та В.В.Давидова, Ш.А.Амонашвілі та В.О.Сухомлинського.

Деякі вчені (С.Рубінштейн, Ж.Піаже, В.Штерн і ін.) з недовірою відносились до розвитку критичного мислення в учнів початкових класів. Адже для більшості школярів даного вікового періоду характерними є наслідуваність, низький самоконтроль, емоційність, образність мислення і т.д. Тому проблема розвитку критичного мислення в учнів початкових класів переважно не розглядалась.

Окремі аспекти розвитку критичного мислення в учнів розглядались в роботах С.І.Векслера, А.С.Байрамова, А.І.Липкіної, Л.А.Рибак, В.М.Сінельнікова. Дослідження А.С.Байрамова було спрямоване на вивчення особливостей розвитку критичного мислення в учнів початкових класів, Л.А.Липкіна звертала увагу на розвиток в учнів початкових класів критичності, В.М.Сінельніков виділив дві основні форми критичності і самокритичності та ін.

Аналіз педагогічної практики, спостереження за діяльністю вчителів початкових класів свідчать про те, що ця проблема недооцінюється. Основи критичного мислення досить часто не закладаються в учнів молодшого шкільного віку. Крім того, значна частина педагогів не готова до розв'язання цих завдань. У діяльності багатьох з них панує монологічна спрямованість навчально-виховного процесу, що не забезпечує розвиток самостійності, критичності та незалежності школярів.

Тому, з огляду на сказане, стає цілком очевидною необхідність дослідження складного, недостатньо вивченого процесу розвитку критичного мислення у школярів, починаючи з початкових класів. Це і зумовило вибір теми роботи «Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання».

Об'єктом дослідження є розвиток критичного мислення школярів.

Предмет дослідження – система навчальних вправ як засіб ефективного формування критичного мислення молодших школярів.

Мета дослідження. Розробити та експериментально апробувати систему вправ як основу формування критичного мислення молодших школярів та визначити педагогічні умови їх впровадження.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань** дослідження:

1. Проаналізувати стан розв'язання проблеми формування критичного мислення у психолого-педагогічній науці та практиці.
2. З'ясувати сутність критичного мислення, виявити його ознаки в особистісному розвитку молодшого школяра.
3. Розробити систему навчальних вправ з метою формування критичного мислення учнів початкових класів.
4. Провести кількісний та якісний аналіз ефективності застосування системи навчальних вправ щодо формування критичного мислення молодших школярів.
5. Обґрунтувати педагогічні умови формування критичного мислення молодших школярів.

У процесі дослідження використовувались **теоретичні та емпіричні методи.**

Теоретичні: теоретичний аналіз і синтез, які застосовувались на етапах визначення цілей, предмета, гіпотези і завдань дослідження, а також у розробці способів формування критичного мислення, в оцінці результатів дослідження; історико-логічний – під час вивчення теоретичних основ досліджуваної проблеми; побудови аналогій, моделювання – у процесі розробки гіпотетичних моделей навчально-виховного процесу.

Емпіричні: діагностичні (бесіди, інтерв'ю, ситуації вибору), обсерваційні (спостереження за навчальним процесом, спостереження вчителя) – у процесі здійснення констатувального експерименту; прогностичні методи (експертна оцінка, критеріальна оцінка), експериментальні (вивчення результатів діяльності школярів, педагогічний експеримент) – у процесі здійснення формувального експерименту, методи математичної статистики при обробці експериментальних даних для визначення їх значущості та надійності. Використовувались якісний і кількісний аналізи результатів дослідження.

У контексті нашого дослідження провідна роль серед емпіричних методів належала педагогічному експерименту (пошуковому, констатувальному, формувальному).

Апробацію результатів дослідження було здійснено шляхом експериментальної роботи на базі Навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів №3 – колегіум» Смілянської міської ради Черкаської області. Основні теоретичні положення роботи обговорювалися на засіданнях методичного об'єднання Смілянського району Черкаської області й отримали позитивну оцінку.

Публікації. із проблеми дослідження наявна публікація у збірнику студентських наукових праць факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2021 р.).

Структура й обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 115 сторінок.

Висновки.

1. Аналіз та узагальнення науково-педагогічних досліджень дозволив виділити такі головні ознаки критичного мислення: здатність людини самостійно аналізувати інформацію, визначати її сутність, порівнювати з іншою інформацією і робити власні висновки; вміння бачити помилки або логічні порушення в аргументації партнерів та в інших джерелах інформації; вміння аргументувати свою думку, переглядати свої позиції, якщо вони не витримують критики; вміння розпізнавати пропаганду; вміння оцінювати суспільні явища, політичні дії, вчинки суспільних і політичних лідерів, окремих осіб з позицій загальнолюдської моралі; наявність розумної доли сумнівів, скепсису, прагнення до пошуків більш оптимальних рішень, дій, висновків у конкретних ситуаціях; мужність, принциповість, сміливість у відстоюванні своїх позицій, поглядів, віри; відкритість до сприймання інших поглядів, позицій, думок.

2. Враховуючи, що у початкових класах формуються важливі підвалини розвитку особистості, ми вважаємо необхідним започатковувати формування критичного мислення вже з молодшого шкільного віку.

До ознак критичного мислення ми віднесли: незалежність мислення, відносна самостійність думок; опірність до навіювання думок, зразків поведінки, думок інших; критичне ставлення до себе, виявлення власних помилок та адекватне ставлення до них; пошукова спрямованість мислення, прагнення до знаходження кращих варіантів вирішення навчальних завдань; вміння брати участь у діалоговій взаємодії.

3. Розроблена експериментальна методика формування критичного мислення учнів початкових класів, дієвість якої доведено шляхом дослідно-експериментального дослідження. Вона забезпечує інтенсивний спосіб розв'язання проблеми в межах традиційного навчання. Система вправ, яка спрямована на розвиток вищезгаданих ознак критичного мислення. Вона включає в себе цілепокладання, змістовий компонент, процесуальний та результативний компоненти. Дана система вправ, здатна бути базою формування тих особистих якостей, які саме складають елементи критичного мислення. Вона не є переліком обов'язкових завдань, а є основою для творчого використання відповідно до конкретних умов, особливостей та змісту навчального матеріалу.

4. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності запропонованої системи вправ формування критичного мислення показала на значний прогрес у розвитку ознак критичного мислення в експериментальній групі. Цьому свідчать і якісні показники – підвищення інтересу школярів до навчання, відсутність боязні виказувати свої думки, прагнення віднайти власний варіант розв'язку проблеми тощо.

5. Формування критичного мислення в учнів початкових класів значною мірою залежить від певних дидактичних умов, які забезпечують ефективність застосування моделі формування критичного мислення, а саме: наявність у самих наставників високої педагогічної культури та критичного мислення;

спеціальна підготовка педагогів до формування критичного мислення; забезпечення дискусійності освітнього процесу; заохочення та підтримка педагогом оригінальних, нестандартних думок, ідей та пропозицій.

Отже, проведений педагогічний експеримент підтвердив ефективність апробованої методики.